

DYBBØL

Region Sønderjylland-Schleswig

Region Sønderjylland-Schleswig
Regionskontor & Infocenter
Lyren 1 · DK-6330 Padborg
Tel. +45 74 67 05 01 · Fax +45 74 67 05 21
www.region.de · www.region.dk · www.pendlerinfo.org
www.kulturfokus.dk · www.kulturfokus.de
December 2013

Vi fraskriver os ethvert ansvar for fuldstændigheden af oplysningerne!

ISBN.nr.: 978-87-989145-4-9

Dybbøl 1864 – 2014

Indledning

Siden grundlæggelsen i 1997 har Region Sønderjylland-Schleswig arbejdet for et forbedret samarbejde mellem de grænse nære kommuner, for et grænseoverskridende arbejdsmarked, en sprogpolitik der støtter op omkring interessen for nabosproget og for en tættere kontakt borgerne imellem. De seneste år har vi udgivet en lille brochure i juletiden, der tog danske og tyske emner op – f.eks. en fest- og helligdagsoversigt eller vores sanghæfte, der bruges flittigt til dansk-tyske arrangementer.

I april 2014 vil det være 150 år siden, slaget ved Dybbøl fandt sted.

Et slag mellem Danmark på den ene side, Preussen og Østrig på den anden. Det danske nederlag har som kun få andre begivenheder i nyere tid præget det Danmark, vi kender i dag. Formålet med den foreliggende publikation omkring 1864 er blandt andet, at give et kort overblik over 1864. Samtidigt vil vi fortælle om hvad 1864 betyder anno 2014.

Man har således siden 1864 talt meget om småstatsmentalitet og en hang til at agere forsigtigt på den internationale scene. Samtidigt blev 1864 også starten på det moderne projekt, på demokratisering og parlamentarisme, en proces, der fik sit højdepunkt med Påskekrisen i 1920 * (se faktaboks) og indskrænkelsen af monarkens politiske indflydelse.

1864 er, ved siden af besættelsestiden, det historiske emne, der er blevet udgivet flest bøger om i Danmark. På den tyske side indtager emnet på ingen måde samme plads i historieskrivningen. 1864 ses her som den første ud af tre samlingskrige. Krigen mod Østrig i 1866 med slaget ved Königgrätz og især 1871 mod Frankrig har optaget sindene mere end krigen mod Danmark. Denne forskel ligger både begrundet i landenes størrelse og i de konsekvenser, krigen førte med sig på hver side.

I Danmark bliver 150-års dagen for slaget ved Dybbøl markeret ikke alene på selve dagen. Allerede fra efteråret 2013, og især foråret 2014,

afholdes der diverse arrangementer. Der er planlagt udstillinger, konferencer og sammenkomster for unge. Man kan cykle langs med de gamle slagmarker og der udgives bøger og turguides. Nutidens historieinteresserede kan bevæge sig rundt i landskabet ved hjælp af mobilen og QR-koder, der linker op til lydfiler og baggrundsmateriale. Der er mange aktører på banen. De historiske foreninger og museerne er selvfølgelig velrepræsenterede, men også i Region Syddanmarks og kommunernes regi gennemføres der diverse aktiviteter.

Nogle aktører fremhæver, at 1864-markeringen anno 2014 er en dansk-tysk begivenhed, der primært skal fremhæve det, vi har til fælles. Man ønsker at se udover selve militærslaget og på det gode dansk-tyske samarbejde i dag og i fremtiden. Andre siger, at der nu engang er uforenelige aspekter i den dansk-tyske historie, og dette bør man acceptere. Der hersker dog enighed om, at de menneskelige tab på dansk og tysk side gør det til en helt central opgave at behandle emnet med respekt for de omkomne og deres familier. 150 året for Slaget ved Dybbøl skal ikke fejres, men markeres, fremhæves der i diskussionerne. Der sker meget i det kommende år og vi henviser til de hjemmesider, hvor man selv kan gå hen og finde flere informationer.

Vi gør også opmærksom på bøger og hjemmesider med baggrundsinformation, som vi finder særligt relevante. Alle oversigter skal ses som et meget lille udpluk og forhåbentligt give lyst til at læse videre om 1864. Vi har lagt særlig vægt på at give informationer til vores tyske læsere, netop for at få 1864 ud til den tyske side.

For det er det, vi er her for: Åbne op for en større forståelse mellem danskere og tyskere, ikke mindst igennem indblik i, hvad der rører sig på den anden side af grænsen. Og 1864-jubilæet er, for de sønderjyske kommuners vedkommende, et stort punkt på dagsordenen i 2014. Hvorfor det er sådan, vil vi gerne besvare i denne publikation.

God læselyst!

Den 1. Slesvigske krig og de nationale strømninger siden 1830'erne

Tanker om demokrati og nationernes selvbestemmelsesret bredte sig fra oplyste kredse i Frankrig, England og Amerika videre rundt i Europa. For den danske helstat, der indtil 1814 også omfattede Norge, betød dette, at der i hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenburg gradvist skete en politisering af større befolkningsdele. Uwe Jens Lornsen udsendte i 1831 sit skrift "Ueber das Verfassungswerk in Schleswigholstein", hvor han krævede nogle juridiske reformer i helstaten og en større grad af selvstændighed for hertugdømmerne Slesvig og Holsten. En nationalliberal bevægelse dannedes i hertugdømmerne, og ideen om en selvstændig stat Slesvig-Holsten udbredtes.

Mellem 1848 og 1851 kæmpede liberale, tysksindede slesvig-holstenere - med opbakning af nogle tyske stater - for løsrivelse af Danmark og en selvstændig slesvig-holstensk stat. Den danske helstat stod dog stærkest i den 1. Slesvigske krig * idet stormagterne var mest interesserede i en uændret situation hvad angik hertugdømmernes tilhørsfold. De forfatningsretslige problemer var dermed langt fra løst. Den danske helstat blev mere og mere til en utidssvarende konstruktion. Den danske konge havde som hertug af Holsten sæde i Det tyske Forbund. Den danske konge havde forpligtet sig til en samlet forfatning for helstaten, uden dog yderligere at inkorporere hverken Slesvig eller Holsten. Det blev et problem i en tid, som blev mere og mere præget af den nationale stemning.

Med Helstatsforfatningen fra 1855 forsøgte man at klare problemet, men den var, modsat den liberale Junigrundlov * fra 1849, meget konservativ-monarkistisk præget. Holsten erklærede Helstatsforfatningen fra 1855 ugyldigt, hvilket medførte, at der reelt ikke var nogen aktuel lovgivning. Den danske regering vendte sig væk fra Holsten og Lauenburg og tilbage til ideen om "Danmark til Ejderen", dvs. en reel indlemmelse af hertugdømmet Slesvig i Danmark. Novemberforfatningen * fra 1863 var

udtryk for denne holdning. Her blev der indført fælles rigsråd for Danmark og Slesvig. Dette blev opfattet som provokation i Europa og i modstrid med tidligere tilsagn om at lade hertugdømmernes status uantastet.

Den 2. Slesvigske krig

Blandt andet den stejle danske holdning med vedtagelsen af Novemberforfatningen førte til den 2. Slesvigske krig. Krigsudbruddet kan dog næppe koges ned til en enkelt udløser, men begrundes i et uheldigt sammentræf af flere årsager. Det uafklarede forfatnings-spørgsmål, arvefølge-stridigheder og en politisk ledelse med begrænset diplomatisk sans og ikke mindst den nationalt ophedede stemning kan nævnes blandt de intern-danske udløsere.

Samtidigt befandt Danmark sig i en international isoleret position hvor det goodwill, der havde været medvirkende til våbenhvilen efter 1. Slesvigske krig, ikke længere var til stede. Den danske sprogpolitik i hertugdømmerne i 1850'erne havde ført til kraftig modstand i tysk-sprogede dele af befolkningen, og de nationale spændinger blev også set i udlandet. Staten Preussen, der tidligere kun havde været en mindre betydningsfuld tysk småstat, fik ambitioner om at samle de tyske stater under et samlet tag. Sammen med Østrig erklærede man et ultimatum overfor Danmark om at ophæve Novemberforfatningen, hvilket regeringen ikke gik ind på. Fra starten af februar 1864 indmarcherede tropperne i hertugdømmerne.

Slaget ved Dybbøl 18. april 1864

Tidligt klokken fire om morgenen den 18. april 1864 var der stille. Så begyndte lærkerne at synges – og helvede brød løs. Tom Buk-Swienty kommer i sin bog ”Slagtebænk Dybbøl” så tæt på de involverede, som

overholdet muligt. Han fortæller om selve slaget, om dens politiske baggrund, og lader samtidigt soldaterne komme til orde via dagbøger, breve og andet materiale. Bogen danner basis for filmen "1864", den dyreste film, Danmarks Radio nogensinde har produceret, og som planlægges at få premiere i efteråret 2014.

Om lærkerne virkeligt sang lige inden preusserne begyndte på deres bombardement af skanserne ved Dybbøl, er uklart. Buk-Swienty skriver, at der har været lignende fortællinger fra andre store militærslag, eksempelvis under 1. verdenskrig.

Sikkert er dog, at danskerne var i en yderst svag position lige fra starten af. I februar 1864 blev de danske tropper nødt til at rømme Dannevirke ved Slesvig. Tropperne blev sendt op til Als, og de blev mødt af et trist billede. Skanserne var i dårlig stand idet der ikke var blevet gjort noget for vedligeholdelsen, og soldaterne skulle forberede skanserne så godt som de kunne.

Fra marts af begyndt preusserne med deres offensiv mod skanserne ved Dybbøl, og om natten skulle soldaterne udbedre skanserne til det næste slag. Samtidigt rykkede preusserne fremad og gravede skyttegrave tættere og tættere på skanserne. Deres moderne våben havde en længere rækkevidde end de forældede danske. Frustrationen over at se fjenden rykke tættere på, men ikke at være i stand til at ramme, blandet med træthed grundet nattens skanse-oprydninger, gjorde sit til nederlaget. Dertil kom den talmæssigt langt overlegne preussisk-østrigske hær. Selve bombardementet varede til fra klokken fire til ti. Derefter kom der stormløb mod skanserne. Efter slaget havde Danmark tabt cirka 5.000 mand, Preussen 1.200.

Der kurerer mange myter om Dybbøl. Det, der dog knækkede ryggen på den danske hær, var ikke bagladegeværet, men de politiske beslutningstageres overvejelser og beslutninger. Man forbød hæren at trække sig tilbage. Man forstod ikke at fjendens taktik gik ud på at udslette hæren og ikke at besætte geografisk område. Man mente, at en modig dansk kamp ville sikre bedre udgangsbetingelser ved fredskonferencen i London.

Men ved fredskonferencen gjorde den usmidige danske holdning sig igen gældende, og efter at have afvist at få et delt hertugdømme Slesvig

lidt nord for den nuværende grænse, fortsatte krigen med det resultat, at Danmark helt mistede hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenburg.

Betydningen af 1864-nederlaget op til i dag

Efter nederlaget i 1864 havde Danmark reelt mistet en tredjedel af sit areal. Preussen derimod var kommet et afgørende skridt videre i sin plan om at samle de tyske stater, og krigen 1866 mod Østrig afgjorde, at det blev den "lilletyske" model uden Østrig.

Der hersker enighed om, at 1864-nederlaget betød en omfattende ændring i den danske selvopfattelse. Man blev småstat og agerede som sådan på den internationale politiske scene. Derunder hører både neutralitetspolitikken under 1. verdenskrig, samarbejdspolitikken under 2. verdenskrig, men også den såkaldte fodnotepolitik i 1980'erne.

Småstatspolitikken havde også indflydelse på danskernes selvopfattelse. Samtidigt fik den også indflydelse på det syn man havde på Danmark udefra. Især i Tyskland efter 2. verdenskrig blev Danmark opfattet som drømmelandet par excellence – lille, fredeligt, med landbrug frem for industri og et socialdemokratisk system med plads til alle.

"Hvad udad tabes, skal indad vindes". Med denne sætning, der oprindeligt havde en anden ordlyd, beskrives ofte det nationale projekt, som Danmark gik i gang med efter krigen. Med afståelsen af hertugdømmerne Holsten, Slesvig og Lauenburg kunne det nationale projekt for alvor tage fat. I kongeriget blev det danske fællesskab styrket, og ikke mindst sønderjydernes skæbne efter 1867 spillede med ind. Politisk aktive sønderjyder flygtede over Kongeå-grænsen og den preussiske sprogpolitik i hertugdømmerne efter 1867 fik sønderjyderne til at stejle og blive bevidst om deres nationale og sproglige tilhørsforhold til Danmark.

Først efter tabet af hertugdømmerne tog det nationale projekt for alvor fat. Hedeopdyrkning og intensiveringen af landbruget, parlamentarisme og demokrati kan ses som to sider af samme sag, da Danmark først

efter 1864 blev en egentlig nationalstat med en homogen befolkning. Også rent sprogligt betød afståelsen af hertugdømmerne meget idet tysk reelt ikke længere spillede nogen rolle. Som historikeren Uffe Østergaard skriver:

”Den tidligere udbredte flersprogethed gik i glemmebogen. Ich bin ein Däne. Ich will ein Däne sein, sang tysktalende, loyale underofficerer i skanserne på Dybbøl. Efter 1864 blev det at være dansker noget, man kun kunne være på dansk. Politisk, kulturelt og økonomisk markerede 1864 et skarpt skel” (Jahnke, Fabricius Møller, Historiens lange skygger, side 39).

For Danmark fik 1864 alt overvejende positive konsekvenser, skriver Østergaard: Det nationale projekt lykkedes, man fik en velfungerende, samlet nationalstat med sund økonomi og vækst.

Østergaard trækker også nogle konklusioner i forhold til de konsekvenser, Dybbøl fik for Preussen / Tyskland. Han pointerer, at krigen for Tyskland på lang sigt fik dårlige konsekvenser. For Slesvig-Holsten ligger det på hånden, da man efter krigen var blevet til en marginaliseret provins i et stort tysk rige. For hele Tysklands vedkommende betød udfaldet af krigen og de efterfølgende i 1866 og 1871, at nationen samledes. Men, som han skriver, Tyskland blev Europas urolige centrum: ”Det ”lilletske” Stortyskland var en brovtende kæmpe, som var usikker på sig selv (...)”. (Jahnke, Fabricius Møller, Historiens lange skygger, side 33).

Denne storhed, blandet med usikkerhed, hørte med til udløserne af 1.verdenskrig. Versaillesfreden og reparationsbetalingerne i 1920erne resulterede igen i en indenrigspolitisk situation, der begunstigede Hitlers magtovertagelse. Østergaard skriver, ”uden 1864 ingen Hitler, kan man lidt tilspidset sige”. (Jahnke, Fabricius Møller, Historiens lange skygger, side 34). Man behøver ikke at være enig i disse scenarier, men de er værd at tænke over.

Påskekrisen 1920:

”Dansk politisk krise, der opstod i slutningen af marts 1920. Krisen udløstes af uenighed om det sønderjyske grænsespørgsmål mellem den socialdemokratiske støttede radikale regering på den ene side og den borgerlige opposition i Folketinget og kongen, Christian 10., på den anden.”

Kilde: www.denstoredanske.dk

Læs mere: Tage Kaarsted, Påskekrisen 1920. Århus 1968

Den 1. Slesvigske krig eller Treårskrigen:

”Etableringen af den provisoriske regering i hertugdømmerne opfattedes fra dansk side som et forræderisk oprør, og den nationale konflikt i den danske helstat ændrede karakter. Det klare fjendebillede af tyskerne bidrog i høj grad til at befæste en national fællesskabsfølelse i den danske befolkning, og resultatet blev Treårskrigen (1. Slesvigske Krig). Den blev både en borgerkrig og en krig mellem Danmark og Det Tyske Forbund.”

Kilde: <http://danmarkshistorien.dk>

Junigrundloven:

”Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1849, Danmarks første frie grundlov; markerer overgangen fra enevælde (iht. Kongeloven af 1665) til repræsentativt folkestyre. Den nugældende Grundlov af 1953 går i opbygning og indhold tilbage til Junigrundloven.”

Kilde: www.denstoredanske.dk

Novemberforfatningen:

”Grundlov for Danmarks og Slesvigs fællesanliggender (...) afløste Helstatsforfatningen af 1855. Ved at gøre Slesvig til en del af kongeriget var loven udtryk for den ejderpolitiske linje, som regeringen C.C. Hall var slået ind på, efter at regeringens balancepolitik over for slesvig-holstenerne og de tyske magter var brudt sammen.”

Kilde: www.denstoredanske.dk

Arrangementer omkring jubilæet

Historiecenter Dybbøl Bankes side: <http://1864.dk>

Sønderborg Erhverv- og Turistcenter er tovholder for en række arrangementer i forbindelse med 150-årsdagen for krigen:

<http://1864dage.dk> (dansk, tysk og engelsk)

Siden for Region Syddanmarks Interreg-projekt omkring Dybbøl 2014 med kalender for arrangementer:

www.dybboel2014.dk og www.dueppel2014.de (dansk og tysk)

Se også dagspressen!

Bøger

Bang, Herman: Tine. Originaludgave 1889

Bohn, Robert og Uwe Danker: Schleswig-Holstein. Geschichte auf den Punkt gebracht. Neumünster 2008

Buk-Swienty, Tom: Dommedag Als - 29. juni 1864. København 2010

Buk-Swienty, Tom: Schlachtbank Düppel: 18. April 1864. Die Geschichte einer Schlacht. Berlin 2011

Buk-Swienty, Tom: Slagtebænk Dybbøl. København 2008

Buk-Swienty, Tom: 1864 i billeder, København 2012

Fontane, Theodor: Der Schleswig-Holsteinische Krieg im Jahre 1864. Originaludgave 1866

Hansen, Hans-Ole / Historiecenter Dybbøl Banke (udg.): Guide til Rute 1864. Dybbøl 2012

Hansen, Hans Schultz, Lars N. Henningsen og Carsten Porskrog Rasmussen (red.): Sønderjyllands Historie Bind 1, Aabenraa 2009

Hansen, Hans Schultz og Henrik Becker-Christensen: Sønderjyllands Historie Bind 2, Aabenraa 2009

Jahnke, Carsten, Jes Fabricius Møller (udg.): 1864 – og historiens lange skygger. 1864 – und der lange Schatten der Geschichte. Husum 2012

Lange, Ulrich (udg.): Geschichte Schleswig Holsteins. Von den Anfängen zur Gegenwart, 2. Auflage, Neumünster 2003

Sauntved, Jakob Kidde og Jakob Eberhardt: 1864. Jyllands Postens Forlag 2007

Sørensen, Erik Ingemann: 1864 - En guide i krigens fodspor. København 2013

Informationer på nettet

- <http://www.ndr.de/geschichte/chronologie/neuzeit/deutschdaenscher-krieg100.html>
Bidrag i radioen / Norddeutscher Rundfunk.
- <http://danmarkshistorien.dk>
Aarhus Universitet driver siden. Der er mange sider om bl.a. slaget ved Dybbøl. Novemberforfatningen kan læses i sin fulde ordlyd. Der er oprettet temasider om 1864 i anledning af jubilæet.
- <http://1864live.dk>
Næsten daglige opdateringer med historiske avisartikler fra 1863 og 1864.
- <http://www.vimu.info>
Dansk-tysk historieprojekt med historiefaglige artikler især af relevans for grænselandet. På dansk og tysk.
- <http://www.hssdj.dk>
Historisk Samfund for Sønderjylland:
Historieforeningen byder på mange arrangementer, se hjemmesiden og foreningens facebook-profil.
- <http://www.geschichte-s-h.de>
Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte:
Den tyske regionalhistoriske forening for Schleswig-Holstein.
- <http://www.museum-sonderjylland.dk/dybbol-banke.html>
Historiecenter Dybbøl Banke.
Historiecentret informerer omkring arrangementer, se hjemmesiden og centrets facebook-profil.